

تحلیل مالی توجیه‌پذیری بخشودگی جرایم مشتریان مؤسسات مالی و اعتباری

مهدی گلستانی

کارشناس شرکت لیزینگ صنعت و معدن

مقدمه

یکی از مسائل اصلی مؤسسات مالی و اعتباری در بخش اعطای تسهیلات، معوق شدن اقساط مشتریان است. بانک‌ها و مؤسسات مالی معمولاً روش‌ها و ابزارهای مختلفی را برای جلوگیری از معوق یا مشکوک‌الوصول شدن اقساط بکار می‌گیرند. یکی از ابزارهای مرسوم، جریمه شدن مشتری در صورت تأخیر در پرداخت اقساط است. طبق قوانین بانک مرکزی، جریمه دیرکرد پرداخت اقساط، ۶ درصد می‌باشد. این نرخ علاوه بر آنکه عاملی است تا مشتری اقساط خود را بموقع پرداخت کند، تا حدی جبران هزینه مطالبات معوق برای مؤسسات مالی نیز می‌باشد. البته باید توجه داشت که مبلغ معوقات بطور مستقیم برای شرکت هزینه ندارد بلکه هزینه آن، هزینه مربوط به از دست رفتن فرصت سودآوری است.

مؤسسات مالی گاهی اوقات برای تأمین نقدینگی مورد نیاز و یا جبران هزینه - فرصت از دست رفته، اقدام به بخشش مبلغ جریمه دیرکرد مشتریان می‌کنند. بانک رفاه و شرکت لیزینگ ایران خودرو از جمله مؤسساتی هستند که در سال‌های اخیر اقدام به بخشش جریمه دیرکرد مشتریان خود نموده‌اند.

در این مقاله ابتدا به بررسی اجمالی قوانین مربوط به اقساط معوق مشتریان در سیستم پولی و بانکی کشور پرداخته شده است. سپس یک مدل ابداعی برای تحلیل مالی بخشودگی جرایم مشتریانی که اقساط معوق دارند ارائه شده است. این مدل با محاسبه نرخ سر به سر بخشودگی جرایم، مشخص می‌کند با توجه به شرایط فعلی (نرخ وصول مطالبات معوق قبل و بعد از اجرای طرح) بخشودگی جرایم به سود یا زیان مؤسسه می‌باشد.

بررسی قوانین و مقررات مربوط به مطالبات معوق

با بررسی قوانین موجود می‌توان گفت آیین‌نامه وصول مطالبات سررسید گذشته، معوق و مشکوک‌الوصول مؤسسات اعتباری که در تاریخ ۱۳۸۶/۱۰/۳۰ به تصویب هیئت وزیران رسید، مهمترین مصوبه قانونی در ارتباط با مطالبات معوق مؤسسات مالی و اعتباری می‌باشد.

طبق آیین‌نامه فوق مطالبات کلیه مؤسسات مالی و اعتباری به شکل زیر طبقه‌بندی می‌شود:

الف) مطالبات جاری: مطالباتی که از سررسید آن بیش از دو ماه نگذشته باشد.

ب) مطالبات سررسید گذشته: مطالباتی که از تاریخ سررسید اصل و سود و یا تاریخ قطع بازپرداخت اقساط آن بیش از دو ماه گذشته و هنوز از شش ماه تجاوز نکرده باشد.

ج) مطالبات معوق: مطالباتی که بیش از شش ماه و کمتر از هجده ماه از تاریخ سررسید و یا تاریخ قطع بازپرداخت آن سپری شده است.

د) مطالبات مشکوک‌الوصول: مطالباتی که بیش از ۱۸ ماه از تاریخ سررسید و یا تاریخ قطع بازپرداخت اقساط آن سپری شده است.

ه) مطالبات سوخت شده: آن بخش از مطالبات مؤسسات اعتباری که صرف نظر از تاریخ سررسید به دلایل متقن از قبیل فوت و یا ورشکستگی بدهکار و یا علل دیگر قابل وصول نبوده و با تصویب هیئت مدیره مؤسسات اعتباری بعنوان مطالبات سوخت شده تلقی شده است.

مهمترین موضوع آیین‌نامه وصول مطالبات سررسید گذشته، معوق و مشکوک‌الوصول مؤسسات اعتباری، غیر مجاز شمردن دریافت جریمه دیرکرد از مشتریان است. راهکار پیشنهادی این آیین‌نامه برای برخورد با مشتریان بدحساب، محروم کردن آنها از برخی خدمات مؤسسات مالی و اعتباری است. مشتریانی که اصلاً اقساط خود را پرداخت نکنند، از کلیه خدمات بانکی و اعتباری از جمله دریافت تسهیلات مجدد محروم می‌شوند.

البته این بند از آیین‌نامه بعداً اصلاح شد و با تأکید رئیس بانک مرکزی، اخذ جریمه دیرکرد خدمات بانکی مورد تأکید قرار گرفت. لذا با اصلاح آیین‌نامه حذف جریمه دیرکرد، نه تنها اخذ جریمه دیرکرد حذف نمی‌شود، بلکه مؤسسات مالی و اعتباری ملزم به دریافت جریمه دیرکرد شدند.

هزینه فرصت ناشی از معوق شدن اقساط

اگرچه اقساط معوق برای مؤسسات اعتباری هزینه مستقیمی ندارد، اما هزینه فرصت از دست رفته ممکن است چشمگیر باشد. با فرض اینکه حداقل نرخ مورد از سودآوری منابع مالی ۱۷ درصد باشد، مؤسسه مالی فرصت سودآوری ۱۷ درصدی را از دست داده است. لذا در محاسبات مربوط به توجیه داشتن بخشش جریمه اقساط باید فرصت از دست رفته منابع مالی که بخاطر معوق شدن در اختیار شرکت نیست مد نظر باشد.

نرخ سر به سر در طرح بخشودگی جرایم

در صورتی که شرکت اقدام به بخشش جریمه مشتریان کند، به این معناست که از اخذ جریمه ۶ درصدی چشم‌پوشی کرده است. در مقابل توانسته است نرخ وصول مطالبات معوق خود را بالا برده و منابع مالی حاصل از پرداخت اقساط را به شرکت تزریق کند.

اما چه معیاری وجود دارد که مشخص کند که بخشش جریمه مشتریان به سود یا ضرر شرکت است؟ برای پاسخ به این سؤال باید حداقل نرخ وصولی اقساط پس از اجرای طرح بخشودگی جریمه دیرکرد را محاسبه کنیم. این نرخ بیانگر آنست که اگر مؤسسه مالی پس از اجرای طرح، نرخ وصول مطالبات خود را به این عدد برساند از نظر سود و زیان قبل از اجرا و بعد از اجرای طرح هیچ تغییری نخواهد کرد. برای محاسبه این نرخ از فرمول ذیل استفاده می‌شود.

$$\text{نرخ جریمه دیرکرد} \times \text{درصد (نرخ) وصول از معوقات قبل از اجرای طرح} \\ = \frac{\text{درصد افزایش وصولی مورد انتظار}}{\text{حداقل سود مورد انتظار}}$$

درصد (نرخ) وصول معوقات قبل از اجرای طرح + درصد افزایش وصولی مورد انتظار = نرخ سر به سر بخشودگی جریمه دیرکرد

در این رابطه:

- نرخ جریمه دیرکرد = ۶ درصد (مصوبه بانک مرکزی)
 - حداقل سود مورد انتظار شرکت از منابع مالی = ۱۷ درصد
- (نرخ فوق می‌تواند هزینه تمام شده پول مؤسسه، نرخ اوراق مشارکت و یا حداقل سود مورد انتظار سهامداران باشد. انتخاب اینکه از چه نرخ در فرمول استفاده شود بستگی به نظر مدیران مؤسسه مالی دارد.)
- درصد وصول از معوقات قبل از اجرای طرح = نرخ کنونی وصول مطالبات معوق در مؤسسه
- اگر عدد بدست آمده از رابطه فوق را با نرخ وصول مطالبات شرکت قبل از اجرای طرح جمع کنیم، نرخ سر به سر مؤسسه بدست می‌آید.
- برای تصمیم‌گیری در مورد بخشودگی جریمه، مؤسسه باید پیش‌بینی کند، در صورت اجرای بخشودگی جریمه دیرکرد نرخ وصول مطالباتش بیش از نرخ بدست آمده می‌شود یا کمتر. اگر شرکت بر طبق تجربیات گذشته و وضعیت عمومی کشور پیش‌بینی کند که نرخ وصول مطالباتش با اجرای طرح کمتر از نرخ بدست آمده خواهد شد، اجرای طرح از لحاظ سودآوری توجیه پذیر نیست. اما اگر پیش‌بینی وصول مطالبات بیش از نرخ سر به سر را دارد، اجرای طرح توجیه اقتصادی دارد.
- برای روشن شدن مطلب به دو مثال فرضی ذیل توجه کنید.

مثال ۱) شرکت لیزینگ الف

فرض کنید مدیران شرکت لیزینگ الف طرحی را برای بخشودگی جرایم در دستور کار دارند. مفروضات شرکت و محاسبه طبق فرمول نرخ سر به سر بخشودگی جرایم به شرح ذیل می‌باشد:

شرکت لیزینگ الف	= نام شرکت
۶ درصد	= نرخ جریمه
۱۷ درصد	= حداقل سود مورد انتظار
۵۰ درصد	= درصد وصول از معوقات قبل از اجرای طرح
۲۷ درصد	= درصد افزایش وصولی مورد انتظار
۷۷ درصد	= نرخ سر به سر بخشودگی جرایم

همانطور که ملاحظه می‌شود نرخ سر به سر بخشودگی برای شرکت لیزینگ الف ۷۷ درصد است. مدیران شرکت الف با توجه به شرایط فعلی جامعه پیش‌بینی می‌کنند که در صورت اجرای طرح نرخ وصول مطالبات شرکت حداکثر ۲۰ درصد رشد داشته باشد.

با توجه به محاسبات انجام شده نرخ وصول مطالبات زیر نرخ ۷۷ درصد قرار خواهد گرفت. لذا اجرای طرح بخشودگی جرایم توجیه اقتصادی ندارد. زیرا در صورتی که شرکت به روال کنونی ادامه دهد منفعت بیشتر و یا عبارت بهتر زیان کمتری از بابت معوقات خواهد نمود.

نکته قابل توجه اینست که بدلیل آنکه معیار اصلی در مورد تصمیم‌گیری طرح بخشودگی جرایم پیش‌بینی افزایش نرخ وصول مطالبات پس از اجرای طرح است، پیشنهاد می‌شود محاسبات بصورت تحلیل حساسیت و نرخهای متفاوت انجام شود. بطور نمونه در مورد مثال فوق محاسبات با نرخ ۱۵ درصد (بدینانه)، ۲۰ درصد، ۳۰ درصد، ۴۰ درصد (خوشبینانه) انجام گیرد. بدیهی است تصمیم‌گیری نهایی با مدیران شرکت خواهد بود.

مثال ۲) بانک ب

بانک ب جهت ساماندهی به اقساط معوق مشتریان چند طرح در دست بررسی دارد. یکی از این طرح‌ها بخشودگی جرایم مشتریان است. مفروضات و محاسبات مربوط به نرخ سر به سر بخشودگی جرایم بانک ب به شرح ذیل می‌باشد.

بانک ب	= نام بانک
۶ درصد	= نرخ جریمه
۱۷ درصد	= حداقل سود مورد انتظار
۱۵ درصد	= درصد وصول از معوقات قبل از اجرای طرح
۸ درصد	= درصد افزایش وصولی مورد انتظار
۲۳ درصد	= نرخ سر به سر بخشودگی جرایم

بر اساس نتایج فوق، در صورتی که نرخ جریمه اقساط معوق، ۶ درصد و حداقل نرخ سود مورد انتظار و دست یافتی بانک از وجوه نقد خود، ۱۷ درصد باشد، نرخ سربه سر ۸ درصد خواهد بود، به این معنا که اگر با اجرای طرح بخشودگی جرایم، میزان وصول مطالبات معوق ۸ درصد افزایش یابد و از ۱۵ درصد به ۲۳ افزایش یابد، بانک نه سودی کسب کرده و نه زیانی متحمل شده است. این در حالیست که پیش بینی می شود اجرای طرح بخشودگی جرایم، میزان وصول معوقات را بسیار بیشتر از ۸ درصد افزایش دهد.

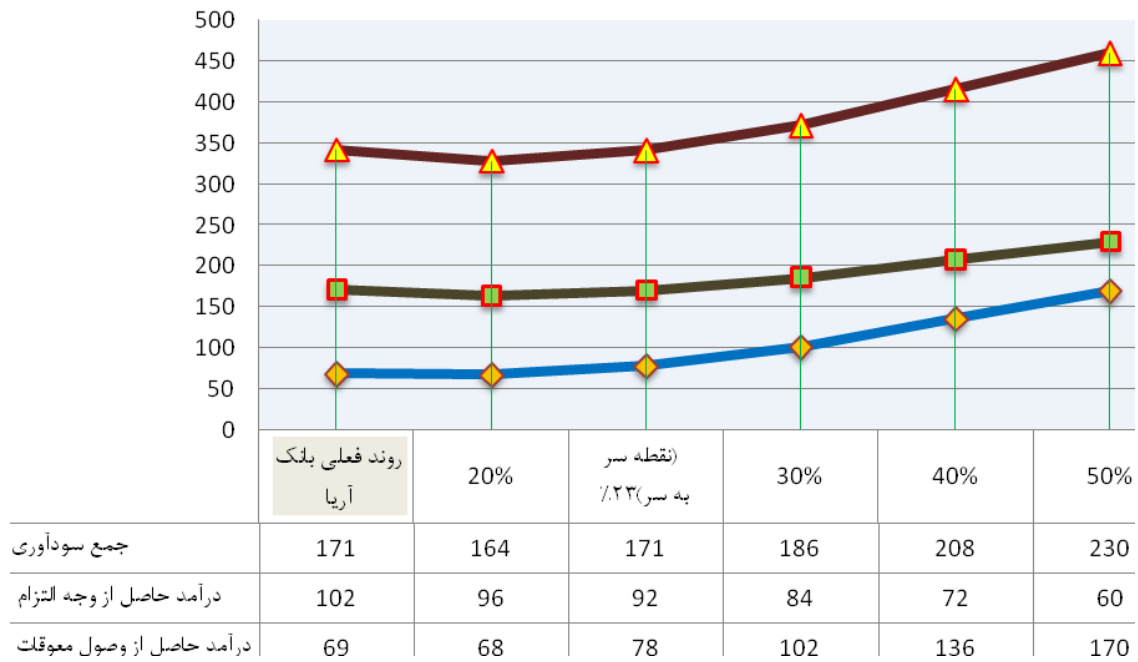
لذا مدیریت با اجرای طرح بخشودگی جرایم موافقت می کند.

در جدول و نمودار ذیل تحلیل حساسیت طرح بخشودگی جرایم با نرخ های متفاوت پیش بینی افزایش وصول مطالبات آورده شده است.

تحلیل حساسیت پیش بینی درصد وصول مطالبات

پیش بینی درصد وصول اقساط پس از اجرای طرح بخشودگی جرایم (ارقام به میلیارد تومان)					رند فعلی بانک ب (نرخ وصول اقساط مطالبات ۱۵ درصد)	مانده معوقات بانک ۲۰۰۰ میلیارد تومان
۵۰٪	۴۰٪	۳۰٪	نرخ سربه سر ۲۳٪	۲۰٪		
۱۷۰	۱۳۶	۱۰۲	۷۸	۶۸	۶۹	درآمد حاصل از وصول معوقات ۱۷٪ حداقل سود مورد انتظار + ۶٪ جریمه
۶۰	۷۲	۸۴	۹۲	۹۶	۱۰۲	درآمد حاصل از وجه التزام بانک برای مانده معوقات ۶٪ سود شناسایی می کند
۲۳۰	۲۰۸	۱۸۶	۱۷۱	۱۶۴	۱۷۱	جمع سودآوری

تحلیل حساسیت طرح بخشودگی جرایم

در پایان باید خاطر نشان کرد که مدل مذکور طرح بخشودگی جرایم را تنها از بُعد مالی و سودآوری تحلیل می‌کند. ممکن است در برخی شرایط خاص مؤسسه مالی بدایلی مانند جبران کسری نقدینگی، با وجود زیانده بودن بخشودگی جرایم اقدام به اجرای طرح نماید.